

Albert Ernő

FARAGÓ JÓZSEF (1922–2004)

Lehet, hogy Faragó Józsefnek a II. világháborút követően egyetemi vagy akadémiai előadóként, illetve kutatóként – a kor követelménye és kialakított szokása szerint – többször is le kellett írnia önéletrajzát, ezeket azonban nem ismerjük. Nem jelent meg sem beszélgetés, sem vallomás, sem más jellegű átfogó írás életének fontosabb mozzanatairól. Megismeréséért a lexikonokat is hiába lapoztuk, mert szűkszavú, néhány adatot tartalmazó ismertetőket közöltek.

Elsőnek az 1963-ban megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon I.* kötetét kell említenünk.¹ Ebben Brassót mint születési helyet, 1922-t mint születési évet jelölték meg, és mint romániai magyar néprajzkutatót említik, valamint írnak brassói, majd kolozsvári tanulmányairól, a Folklór Intézet tudományos kutatójáról, és felsorolják néhány addig megjelent művét.

1979-ben jelent meg a *Magyar Néprajzi Lexikon II.* kötete, benne Faragó József életét, munkásságát bemutató közlés is található. Élete adatait a kolozsvári egyetemi évekkel kezdte, és az 1945-ben megszerzett doktori oklevéllel folytatta. Életcélja kiemelése után megjelent műveiből sorol fel a *Balladák földjével* bezárólag (1977).²

A Balogh Edgár és munkatársai szerkesztette *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* az eddigieknél részletesebben bemutatta életrajzát. Azt is közli, hogy 1922. február 2-án született, iskolai tanulmányainak helyszínét is pontosabban megjelöli – együtt a kolozsvári évekkel. Művei felsorolásakor néhány mondatban értékeli is azokat.³

A Székely Mikó Kollégium, akkori 1. számú Líceum iskolai folyóiratában, a *Gyökerek*ben Iskolai Lexikon rovatot is vezettek, amelyben az iskola tanárai és jelentős vendiákjai életrajzát, munkásságát írták le. Így kerülhetett sor Faragó Józsefnek is mint vendiáknak a bemutatására.⁴

Kerekes Mária – akkori utolsó éves diák – levéllel kereste fel Faragó József vendiákokat, és arra kérte, küldje el önéletrajzát, hogy megjelentethessék a folyóirat Iskolai Lexikon rovatában, és *Faragó József* címmel megjelent a bemutató írás.⁵ Ebből a közlésből tud-

juk, hogy Faragó József maga írt életéről. Az 1969. I. 30-án Kolozsváron keltezett levelében ezt közölte: „Január 1-én kelt sorait, hosszas utazásom miatt, csak a mai szent napon olvashattam; ilyenformán persze lehetetlenné vált, hogy életrajzomat idejében, még a januári szám előkészítése során eljuttassam címére. Gondolom, nem lesz szerencsétlenség, ha az Iskolai Lexikonban csak februárban, avagy márciusban fog szerepelni. Ennek érdekében eljuttatom fontosabb munkáim bibliográfiai jegyzékét. Ám vigyázat, csak kölcsön tudom adni, mihelyt végzett vele, szíveskedjék visszajuttatni. Egyszersmind, az utazás miatti sok elmaradásomat pótolva, valamiképpen arra törekszem, hogy kb. két héten belül egy rövid kis életrajzot is postázzak. Ezzel meg a mellékelt bibliográfiával aztán gazdálkodik úgy, ahogy tetszik és jónak látja.”⁶

Mivel az eredeti életrajzot Kerekes Máriának vissza kellett küldenie, ezért az ismertetőre és az idézetekre szorítkozhatunk. A születési év – 1922 – közlésén kívül Brassóról csupán annyit írt, hogy az elemi és középiskolai tanulmányait e városban végezte, majd 1941-ben Sepsiszentgyörgyön érettségizett. Kolozsvárt egyetemi tanulmányai színhelyül írta, és azt, hogy 1945-ben néprajzból doktorált. Egyetemi hallgató korában kezdett népköltészetet gyűjteni, és azokat „publikálni”.

A továbbiakban Kerekes Mária így írt: „Önéletrajzából idézek: »Három fontosabb feladatkörben dolgozom. Az egyik a mai romániai magyar folklórisztika előzményeinek kutatása. A második a mai romániai magyar folklór gyűjtése. Főként a moldvai csángóktól, a Székelyföld nagy részéből, Kőhalom vidékéről, a Mezőségről és a Nagy-Szamos völgyéből vannak nagyobb gyűjteményeim. Két kedvelt műfajom a próza és a verses epika: a népmese és a népballada. Harmadik feladatköröm a magyar–román, általában a kelet-európai népek folklórájának tanulmányozása.«”

Külön fejezetben sorolta fel műveit. „Megjelent munkái: gyűjtés, válogatás, szerkesztés” címmel. Sor-

¹ MIL I, 1973, 329

² MNL II, 1979, 49

³ RMIL I, 1981, 548–550.

⁴ GYÖKEREK 1968, 1968, 72–74.

⁵ KERESKES Mária 1968, 72–74.

⁶ FARAGÓ József 1968.

számmal ellátott 18 művét sorolta fel, kezdve a *Kevély Kereki* (népi játék és népmesék Petőfiről), folytatja az 1949-ben megjelent *Táncoljunk, daloljunk* című kötettel (Elekes Dénessel). A 8. számú a *Moldvai csángó népdalok és népballadák* (1954), a 16. a *Jávorfalmuzsika. Népballadák* (1965) szerepel, majd befejezi 18-iknak a *Hej, zöld levél. Román népdalok* (1966) felsorolásával.⁷

Kerekes Mária a továbbiakban arról írt – bizonyára a küldött önéletrajz alapján –, hogy ezen feladata mellett „több éven át foglalkozott az egyetemi ifjúság körében a népköltészet megismertetésével és megszerettetésével.” Mintegy összegezőképpen ismét önéletrajzából idéz: „Arra törekedtem, hogy munkám minél több szállal szövődjék be a hazai és nemzetközi folklorisztika összefüggéseibe.”

Befejezőként megjelent tanulmányaiból 28-at sorolt fel, kezdve az *Ismeretlen Kriza-életrajzokkal* (*Ethnographia*, 1943), majd a *Dózsa György kincse Dálnokon* (*Erdélyi Múzeum*, 1947), *A marosvásárhelyi diákok népköltészeti gyűjtő munkája az 1860-as években* (*Igaz Szó*, 1956, 7. sz.) után befejezi *Lőrincz Elek árkosi népmesegyűjtése* (*NyIRK*, 1967) és *A mesegyűjtő Ősz János* (*Igaz Szó*, 1967, 8. sz.) című tanulmányok említésével.⁸ Azért is térünk ki bővebben e lexikoni ismertetőre, mert egyes részei a későbbiekben gyakran megisméltődnek.

Ma már nem hagyhatjuk figyelmen kívül a világháló adatközléseit sem. Azonban itt is szűkszavúan találhatjuk meg életrajzát, tán bővebben munkásságát, de hát ismét csak arra térhetünk vissza, hogy a szakemberek közlései jelennek meg itt is.

A megjelent lexikoni közlemények mindegyike sajátos jellegéből adódóan más-más célkitűzést követve az életműveket hol szűkebb, hol bővebb formában közölték. Mivel a *Magyar Irodalmi Lexikon* az egész magyar irodalomtörténetet követi, a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* tágabb értelmezésben értékeli az irodalmi munkásságot, érthető módon mindkettő szűkebb keretet tud biztosítani a néprajz képviselőinek, mégis az utóbbi részletekre is figyelve közölte Faragó József életét és munkásságát. Mivel első ízben jelent meg a magyar néprajz nagy értékeit sikerrel leíró lexikon, joggal várható el, hogy a néprajz gyűjtőit, kutatóit, értékeikhez méltóan átfogó, részletesebb cikkekben mutassa be, azért is, mert számtalan alkalommal pontosabb adatokért ehhez a lexikonhoz fordulhatunk, akár évfordulókra, más megemlékezésre, összegezésre gondolunk. Gyakran nem pontosak a közölt adatok sem.

Brassó

Faragó József általában szűkszavúan beszélt vagy írt életéről, különösen a múltjáról, a családról, gyermekkoráról, a brassói évekről. Ennek ellenére itt-ott egy-egy közlésből bizonyos vonatkozásokra fényt tudunk deríteni. Beke Györgynek 1982-ben néhány adatot elmondott őseiről. Megtudhattuk, hogy dédapja a 19. század közepe táján Olaszországból érkezett a Székelyföldre. „A múlt század közepén [19. sz.] az utolsó nagyobb bevándorlási hullámmal Velence környékéről ide sodródott kőfaragó dédapám oly gyorsan elszékelyesedett, hogy idősebb korában anyanyelve már csak a káromkodásra zsugorodott, fia pedig – nagyapám – egy szót sem tudott olaszul, sőt elmagyarosodásuk útján olasz családnevünk pontos formáját is örökre elfeledték”.⁹

Hogy az olasz elődök Székelyföldre érkezve hol telepedtek le, nem tudhatjuk, csupán arra támaszkodhatunk, hogy nagyanyja 1940-ben Oklándon élt. Bizonyára anyagi körülmények késztették arra a családot, hogy a gyermekek más-más helyen keressenek megélhetési lehetőséget. Faragó József édesapja – mint a Székelyföldön oly sokan – a fejlődő városban, Brassóban próbált szerencsét, megtanulta a szabó mesterséget. Másik testvére, Ferenc öccse az 1940-es években Felsőrákoson élt.

A család római katolikus volt, amire abból is következtethetünk, hogy Faragó József mind az elemi osztályokat, mind a középiskolát katolikus iskolában járta.¹⁰ A brassói iskolai évekről írta: „Soha el nem múló hálával gondolok elemi iskolai tanítónőmre és összes brassói tanárimra.¹¹ Tanárai közül külön is megemlíti a Római Katolikus Gimnáziumban tanító, akkor 28 éves Heszke Béla tanárát, aki ekkor már Brassóban megjelentette a *Brüsszeli délután* című könyvét (1938), majd a *Népiség az új európai irodalomban* című művét Aradon tette közzé.¹²

Másik tanáráról, idős Szemlér Ferencről szentgyörgyi diákkorában írt. Néhány sorban jellemzi kedvelt magyartanárát: „Feje kopasz, hangja mély. Féltünk tőle, pedig soha nem kiabált, nem veszekedett, nem ütött, hanem igen jó volt. A feladott anyagot is mindig megtanultuk. Szerettük, mert szépen tudott mesélni, s nevetetőket tudott mondani.”¹³

Brassói diákkorában került kapcsolatba uzoni ismerőseivel, amely találkozás tartós élménnyel is járt. Vallomásában írta: „A Római Katolikus Főgimnázium hetedik éve után vakációztam, amint Heszke Béla fiatal franciatanárom, a későbbi jeles esztéta,

⁷ KERESKES Mária 1968, 72–74.

⁸ Uo.

⁹ BEKE György 1982, 4.

¹⁰ KERESKES Mária 1968, 72.

¹¹ BEKE György 1982, 4.

¹² HESZKE Béla 1963, 459.

¹³ FARAGÓ József 1941b, 4.

beajánlott a jómódú Temesváry családhoz, hogy fiatal iskolatársamat, a negyedik gimnáziumot végzett Jánost, készítsem elő a közlegő román felvételi vizsgára, ugyanis akkoriban a tanulást az ötödik osztálytól a magyar gimnáziumokban is csak sikeres román felvételi után lehetett folytatni.¹⁴

Ez alkalommal is csak következtetni tudunk a brassói diákévekre. Mégpedig azt, hogy a kiváló tehetségű Heszke Béla Faragó József hetedik osztályt végzett tanulóban olyan képességet látott, oly román nyelvtudást, amellyel a Székelyföldön élő, románul kevésbé tudó diákot felkészítheti a sikeres felvételi vizsgára. De arra is következtethetünk, hogy a házitanítóságot azoknak a diákoknak ajánlották, akik a nyári vakációzás, pihenés helyett valamely jövedelmet is jelentő lehetőséget kerestek. Mindenképpen sikeres volt a véletlenül kialakult uzoni tartózkodás, hisz Uzonban életre szóló barátsága alakult ki a Temesváry családdal: a szülőkkel, a két testvérral – a felvételi vizsgára készülő Jánossal és öccsével, Gergellyel –, valamint a szomszéd Tutsek Jánossal. Magáról a településről ismerték, hogy fejlett község, 1941-ben 2201-en lakták, viszonylag kevés román élt ott. A reformátusok száma ekkor 1523, a római katolikusoké 396.¹⁵ A Temesváry kúria lakói a katolikusok közé tartoztak, azért tanították gyermeküket a brassói római katolikus iskolában.

Faragó József uzoni tartózkodása idején, 1940. augusztus 30-án értesült arról, hogy a II. bécsi döntés következtében Brassó továbbra is Romániához tartozik, Uzon s a Székelyföld pedig Magyarországhoz. Erről írta: „Másnap reggel a legelső vonattal hazaindultam, és sohasem felejttem el, hogy a Bukarest és Brassó felől szembejövő vonatok lépcsőin is fűrtökben lógtak a székelyek, akik a döntés hírére azonnal hazaindultak.”¹⁶

A lakosság tudomására hozták, hogy még két hétig szabadon közlekedhetnek, aztán Magyarországról Romániába és fordítva is megszűnik az útlevél nélküli közlekedés. A határt Uzontól nem messze, a Feketeügy mentén, vasúton pedig a kökői állomásnál húzták meg.

A Faragó családnak gyorsan kellett döntenie: maradnak Brassóban, Romániában, vagy pedig ezen rövid idő alatt Észak-Erdélybe költöznek. Döntésükben fő szerepet játszott elsősorban az, hogy a nagyobbik fiú már utolsó éves a középiskolában, érettségi után – korábbi elhatározása szerint – magyar egyetemen szeretné folytatni tanulmányait, Romániában erre nem nyílik lehetősége. Ezért döntött úgy a család, hogy az apa a nagyobb fiával útnak indul, felkeresi a rokonsá-

got, valamely megélhetési lehetőséget próbál találni, s ha sikerrel jár, még a hátralévő időben a Brassóban maradt feleség és a kisebb testvér is utánuk jön. „Első lépésként egy falusi szekérrel és kevés cókókkal Felsőrákosra édesapám Ferenc öccséhez és családjához siettünk” – írta Faragó József. A családhoz a diák később is ellátogatott, sőt a mezőgazdasági munkában is unokatestvérevel együtt a mezőn dolgozott.¹⁷

Meglátogatták az Oklándon élő nagyanyját is, de bizonyára nem találtak megfelelő megoldást a család itteni megélhetésére, mert édesanyja továbbra is Brassóban maradt, s szövőnőként dolgozott.¹⁸

Az apa heteken át állást keresett, végül Székelyudvarhelyen „férfiszabói bér munkát” talált. Fia ugyan apai nagyanyjánál Oklándon tartózkodott, de kereste a továbbtanulás lehetőségét. Így jutott el a székelyudvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumba. Elsősorban azért jelentkezett itt, mert katolikus iskolában szeretne volna tanulmányait folytatni, és azért, mert Oklánd is Udvarhely megyéhez tartozott, másrészt mint menekült, jövedelem nélküli tanuló innen remélhetett segítséget. Bár később nem részletezte akkori fogadtatását, feltételezhetjük, hogy kérése nem talált kellő megértésre, ezért nem lemondva továbbtanulási tervéről, más úton kereste boldogulását. Később is úgy vélekedett, hogy Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégiumban megtalálta.

Sepsiszentgyörgy

„Hihetetlenül sok évvel ezelőtt, 1940 novemberében egy Oklándtól Sepsiszentgyörgyig tartó háromnapos gyaloglástól megfázva és kimerülve, több havi hányódás és éhezés után lesóványodva és legyengülve, bebocsátásért kopogtattam az őszi földrengés miatt a tanévet még nem kezdett Székely Mikó Kollégiumban. A brassói római katolikus főgimnázium után az érettségit megelőző tanévben így lett – nemcsak második alma materem, hanem testi és szellemi táplálékot egyaránt biztosító második otthonom a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium” – írta Faragó József 1983-ban.¹⁹

Szentgyörgyre azért is vonzódott, mert 1940 nyarán, uzoni tartózkodása idején a Székely Mikó Kollégiumban tanuló diákokkal is megismerkedett, másrészt a várostól nyolc kilométerre lévő helységben a nyár folyamán pártfogókra talált, aztán arról is értesült, hogy a brassói diákok közül többen Szentgyörgyön folytatják tanulmányaikat. A Kollégiumban szívesen fogadták, azért is nevezi „testi és szellemi táplálékot” biztosító „második alma materé”-nek.

¹⁴ Uő, 2003, 75.

¹⁵ VARGA E. Árpád I, 1998, 146.

¹⁶ FARAGÓ József 2003, 75.

¹⁷ FARAGÓ József 2003, 76; 1972, 13.

¹⁸ KISS Jenő 1992, 195.

¹⁹ FARAGÓ József 1983, 2–3.

Az iskolába befogadó igazgatóról írta: „Soha el nem múló hálával gondolok a kollégium igazgatójára, Demeter János (!) [Béla] tanár úrra”,²⁰ aki ingyenes bentlakást biztosított számára és a későbbiekben is támogatta.

1941 januárja lehetett, mert azt írta, hogy a novemberben Szentgyörgyre érkező diákot mintegy két hónap múlva Demeter igazgató úr irodájába hívatta, és „atyai szavakkal” közölte, hogy édesapja az udvarhelyi kórházban elhunyt, el is temették. Indoknak írta: „hányattatásai során úgy meghült, hogy a székeljudvarhelyi kórházban nem tudták életét megmenteni. Én csak halála és temetése után kaptam meg a szomorú hírt”.²¹

Rövid idő teltével Székelyudvarhelyre látogatott, de édesapjának még a sírját sem találta meg. Fájdalommal írta: „...a bécsi döntés miatt Brassóban élő édesanyámtól és öcsémtől országhatárral elválasztva 19 éves fejjel így maradtam egyedül a világban.”²² Amíg a bentlakásban mindenkinek jutott egy-egy pótlólagos „csomag”, amíg a diákok többségét gyakran meglátogatták szülei, rokonai, ismerősei, amíg egy-egy vasárnap vagy vakációban a családhoz örömmel térhettek haza diaktársai, addig Faragó József a pártfogás ellenére magányosan töltötte napjait, számára az alkalmazkodás, a várakozás jutott. Vigaszt jelentett az iskola vezetőségének, tanárainak, osztálytársainak megbecsülése, jó tanulmányi eredménye.

A félreértések elkerüléséért már az elején tisztáznunk kell a névhasználatot. Egyik ismerősöm azzal keresett fel, hogy a gyakran emlegetett Faragó Józsefről, aki 1941-ben érettségizett a Székely Mikó Kollégiumban, hiába keres diákkori adatokat, sehol nem talál. Azt is el kell mondanom, hogy az 1941-ben érettségizett szentgyörgyi vendiákok az 1970-es években arra kértek, találkozzukon vezetném le az osztályfőnöki órát. A találkozó előtti napokban Faragó József levélben értesített Szentgyörgyre érkezéséről, így a találkozóra, az osztályfőnöki órára együtt indulunk. A köszöntő és bevezető után – a kialakult szokás szerint – az osztálynaplóból olvasva a neveket kértem fel a vendiákokat, számoljanak be az érettségi után eltöltött évekről. Meglepetésemre, amikor Fábri József nevét olvastam, Faragó József számolt be diákkori emlékeiről és a későbbi eseményekről. Elmondta, hogy brassói menekültként eléggé magányosan élt a kollégiumban, az iskola pártfogása nélkül nem érettségizhetett volna. Köszönte osztálytársai együttérzését és támogatását. Keveset beszélt elért eredményeiről is. Osztálytársai is tisztelettel beszéltek róla.

²⁰ FARAGÓ József 2003, 75.

²¹ Uő 1983, 2–3.

²² Uo.

²³ BEKE György 1982, 4.

Érdekes módon soha nem emlegette neve változtatásának okát, arról sem tudhattunk semmit, mikor került rá sor. Magánbeszélgetéseink során sem családjáról, sem a brassói évekről, a gyermek- és diákkoráról soha nem beszélt; a Brassórol közöltek különböző részírásokból váltak ismertté. Mégis elgondolkoztató a következő megjegyzése: „Szülővárosomban, Brassóban a román–magyar–szász–zsidó együttélés a maga hol magasztos, hol megalázó eszméivel és gyakorlatával gyermek- és ifjúkorom minden napját átszötte; magasztos és megalázó, hiszen az 1930-as években az internacionalizmus és nacionalizmus vívott élethalál harcot egymással.”²³

Amikor korábban megjelent írásainak rendezésébe kezdett, arra kért, keresném meg a *Székely Népb*ben 1941 nyarán írt cikkeit. Ekkor derült ki, hogy a helyi lapban megjelent közléseit már ekkor (faragó) névvel írta alá.²⁴

Osztálytársai megszokottak és természetesnek, egyedülinek tartották a Fábri névet, sőt egyik két évvel fiatalabb iskolatársa 2008-ban még mindig emlékezett Fábri Jósikára, „aki megváltoztatta a nevét Faragó József-re.”²⁵

Így tehát az álnévként használt (faragó) maradt a későbbi közismert névként, amelyet származtathatunk a *kőfaragó* ős elnevezéséből is. Hasonló névhasználat előfordult nem egyszer, különösen írói körökben. Áprily Lajos és Méhes György esetében is az előbbi Jékely, az utóbbi Nagy Elek helyett.

A Fábri család névről még alá kell húznunk a korábban már említettek: Székelyföldre érkezése után az olasz *kőfaragó* fia, vagyis Faragó József nagyapja már „egy szót sem tudott olaszul, sőt elmagyarosodásuk útján olasz családnevük pontos formáját is örökre elfeledezték.”²⁶

Visszatérve a Székely Mikó Kollégium igazgatójával történő első találkozására, a teljes ellátás és tandíjmentesség biztosítására, azt is tisztáznunk kellett, milyen lehetőség kínálkozott erre, annál is inkább, mert a Brassóból menekült diákok egyik része a Kollégiumban anyagi támasz nélkül keresett menedéket tanulmányai továbbfolytatásáért.

A kollégiumba az 1940–1941-es tanévben 243 tanuló iratkozott be. A teljes ellátási díj 341 pengő volt. A rendeletek szerint az összegbevétel 15 százaléka érdem és anyagi helyzet szerint teljes, háromnegyed, fél és egynegyed kedvezményként kiosztható a rászoruló tanulóknak.²⁷

Az első segítségnyújtás tehát e rendelkezésre támaszkodott. De az állam más úton is gondoskodott

²⁴ FRAGÓ József 1941a, 5. és 1941b, 4.

²⁵ SYLVESTER Lajos 2008, 9.

²⁶ BEKE György 1982, 4.

²⁷ SÁLVt F. 171. D. 107. L. 307.

a rászoruló tanulókról. Ismeretes egy másik átirat, amelyet a Székely Mikó Kollégium igazgatósága 1940. december 31-én kapott. Ebben arról értesítették, hogy az iskola rendelkezésére kiutaltak 7565 pengőt, azzal a meghagyással, hogy osszák szét a rászoruló tanulóknak. Demeter Béla igazgató 15 tanulót jelölt e jutalmazásra, amely az 1941. január 2-án keltezett kézírásos kimutatásból látható.²⁸

Ebben a kimutatásban a második helyen található Fábricz József VIII. osztályos tanuló neve. A kimutatásból az is kiderül, hogy az igazgató a kezdetben Király Lászlónak szánt támogatást megvonta, illetve nevét áthúzta, és helyébe a Fábricz József nevét írta. Ebben a kimutatásban a korábbi megállapítások tömör összegzését is indoklasként ismételtlen megtaláljuk: azt, hogy előző évben Brassóban tanult, jeles eredményt ért el. A megjegyzésben írt szöveget szó szerint idézzük: „Apa és fiú együttesen fillér nélkül menekült Brassóból. A család többi tagja ott él. Semmijük sincs. Segítség hiányában a tehetséges, szorgalmas fiú kénytelen megszakítani tanulmányait.”²⁹ (Ebből a megjegyzésből azt is kiolvashatjuk, hogy 1941. január 2-án még nincs tudomásuk Faragó József édesapja haláláról.) Az ajánlás eredményeként Fábricz József számára 525 pengő segélyt hagytak jóvá. Ez 150 pengő tandíjat, 340 pengő ellátási díjat és 35 pengő könyv és füzet vásárlására kiutalt összeget jelentett.

Ennek az összegnek értékét és jelentőségét felmérhetjük, ha számba vesszük az Erdélyi Református Egyházkerület egyik rendelkezését. Példának említsük meg, hogy az Egyházkerület Szabó Erzsébet titkárnőnek 120 pengő havi illetményt állapított meg.³⁰ Fellebezésként írta a titkárnő: „Olyan óriási nagy a drágaság, hogy 120 Pengő fizetésből megélni teljesen lehetetlen.” Harminc évi kollégiumi gyakorlat után kéri, hogy fizetését 160 pengőre emeljék.³¹ De az 1943-as fizetési kimutatáson is csak 138,02 pengő a fizetése.³²

Még inkább meglepő a tanárok fizetése. Például a legtöbb fizetésre jogosult tanárok közül dr. Debreczi Sándor 489,01 pengő fizetést kapott, amely öszszegből levontak 64,88 pengőt, így készpénzben átvehetett 424,13 pengőt. Lényegesen kevesebb a Harkó József fizetése, 233,82 pengő, a Rác Gáboré 298,54, Bágya Andrásé 268,42, Bodó Jenőé 174,18 pengő. A fizetések összetevői például Bodó Jenő esetében: az államtól

kapott 140,34 pengőt, az iskolától 13,66, lakáspénzként 35,42 pengőt, így az összeg 189,42 pengő, ebből levontak különböző adók és díjak kifizetésére 15,24 pengőt, így maradt a fizetése 174,18 pengő.³³

Ha pedig figyelembe vesszük a segély szétosztásáról megállapított és megkövetelt sorrendet, akkor még inkább tapasztalhatjuk a segítőkészséget, hisz mindenekelőtt a háborúban elesett, megrokkant vagy résztvevő harcosok, hadiárvaik, hadirokkantak, több gyermekes családok, teljesen vagyonatlanok után következtek a szórványvidéki tanulók.³⁴

A Székely Mikó Kollégiumban eltöltött egy év alatt tanárai is megkedvelték, maga is későbbi visszaemlékezéseiben mindvégig tanáraitól, elsősorban az iskola igazgatójáról, Demeter Béláról, mellette osztályfőnökéről és magyartanáráról, Konsza Samuról köszönettel és hálával, nagyrabecsüléssel írt. Fájdalommal emlékezett arra, hogy a negyven éves érettségi találkozásukra tanáriai közül csak a nálánál nem sokkal idősebb Harkó József és Székely Zoltán jelenhetett meg. Harkó József a földrajz, Székely Zoltán a latin tanára volt, aki később a Székely Nemzeti Múzeumot igazgatta, de mindketten foglalkoztak a népköltéssel is.

Szentgyörgyi diákként magányossága ellenére bekapcsolódott a közösségi életbe. Részes volt az önképzőkör ténykedésének, ott irodalmi dolgozatát olvasta fel, részt vett a diákvitákban, a diákszövetkezet mozgalmában, a cserkészek találkozóin. Kedvelte a népi írók műveit, s a tőlük tanultakat Szentgyörgyön is hangoztatta, gyakran az éles vitákba is bekapcsolódott. Az 1940-es években talán mindegyik erdélyi középiskolában a diákok körében közismert volt a népi írók sikere, jelentős részük a későbbiekben is őrizte szellemiségüket. De a magyar irodalom nagyjai is a mindennapi viták részét képezték. Beke György, az akkori kisebb diák is a későbbiekben így emlékezik az 1940-ben Brassóból érkezett Faragó Józsefre: „...egyszeriben a legtevékenyebb végzősök egyike lett, a klasszikus irodalom remekeit juttatta el hozzánk, kisdíákokhoz, a fegyelem és a szorgalom példája lehetett számunkra.”³⁵

A már említett két újságcikke is ekkor jelent meg a *Székely Népb*ben, az első címe: *Szentgyörgyi érdekeségek. 27 íráshiba nemzetiszínű keretben*,³⁶ a második *A tanár úr prücske* címen, és mindkettő (faragó) aláírással.³⁷ Szentgyörgyi diákkéletehez kapcsolódik nép-

²⁸ Kimutatás a sepsiszentgyörgyi Ref. Székely Mikó Kollégium gimnáziumának jó előmenetelű szegény tanulók részére a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 173 256/1940. sz. rendelete értelmében tanulmányai folytatásához szükséges összegéről. Demeter Béla igazgató kézírása.

²⁹ SÁLvt F. 171. D. 110. L. 29.

³⁰ Uo., D. 109. L. 119.

³¹ Uo., L. 121.

³² Uo., D. 486. L.1.

³³ Uo.

³⁴ Uo., D. 109. L. 24.

³⁵ BEKE György 1982, 4.

³⁶ FARAGÓ József 1941a, 5.

³⁷ Uo., 1941b, 4.

rajzi érdeklődésének kialakulása vagy továbbfejlődése is. „A sok feledhetetlen emlék és élmény közül hadd említsem meg – írja 1983-ban –, hogy a tanítóképző igazgatójának, N. Bartha Károlynak a személyében egy igazi néprajzossal, a MAGYARSÁG NÉPRAJZA csodálatos négy kötetének egyik társszerzőjével ismerkedhettem meg.”

Faragó József már a középiskola utolsó évében „a kolozsvári egyetem néprajzi szakának meghódítására készülve” folyamatosan érdeklődött tőle néprajzi teendőkről és az egyetemi életről. Rendszeresen látogatta a kollégium könyvtára mellett a múzeumét, néprajzzal kapcsolatos könyveket olvasott, és a múzeum igazgatójában, Herepei Jánosban „atyai jóbarátra” talált, akivel jó kapcsolatot a későbbiekben is ápolta.³⁸

Szentgyörgyi diákélete során ismerkedett meg Kónsza Samuval, magyartanárával és osztályfőnökével. Kónsza Samu azon tanárai közé tartozott, akit élete végéig nagy tisztelettel őrzött emlékezetében. „Ezren meg ezren vagyunk országszerte, akik az iskolapadban irodalmat és emberséget tanultunk tőle: hallgattuk a leckéit, majd számot adtunk neki tudásunkról és jellemünkről egyaránt. De nemcsak feleltünk a kérdéseire, hanem órák után mi is sokat kérdeztünk tőle az élet tantárgyaiból, ő pedig sohasem maradt adós a válasszal meg a bátorítással. Nagyobb diákkorunkban már tanácskoztunk, sőt egyben-másban vitatkozni is próbáltunk vele, ezek a tanácskozások, vitatkozások mindig elménk és szívéink gyarapodását szolgálták” – írta a Kónsza Samu 80. születésnapjára készített *Gyökerek* számában.³⁹

Júniusban érettségiztek. Az akkori anyakönyvből kiderül, hogy az osztályban 27-en tanultak, a vizsgákra még hozzuk csatlakozott három magántanuló lány. Faragó József többször említette, hogy 1940-ben a Székely Mikó Kollégiumba vele együtt többen beiratkoztak a korábban Brassóban tanult osztály- és iskolatársai közül. Az akkor érettségire álló 27 fiúból 6-an a brassói római katolikus gimnáziumból érkeztek, továbbá egy a Şagunából, egy a nagyenyedi kollégiumból, egy a fogarasi gimnáziumból. A három magántanuló lány közül is egy korábban Brassóban tanult.

Az érettségire előkészületekről az igazgató tájékoztatót készített a bizottságnak. Megjegyzésében azt írta: „...a jelentkezettek okmányai Fábricz József... kivételével rendben vannak. Fábricz József román állampolgár, okmányait még nem tudta megkapni... csupán tanúk előtt tett nyilatkozatuk alapján vétetett fel a VIII. osztályba.” Aláírta Demeter Béla igazgató és Kónsza Samu aligazgató.⁴⁰

Az érettségiztető tanárok a vizsga befejezését követően külön-külön jelentést készítettek. Kónsza Samu a magyar nyelv és irodalom tanáraként vizsgáztatott. Beszámolt arról, hogy a tanulók két cím közül választhattak: *Jókai regényírói művészete és Emlékezés Széchenyi Istvánra születésének 150 éves fordulóján*. Az első címet 24-en, a másodikat 6-an választották. A dolgozatok minősítése: jeles 7, jó 8, elégséges 13, elégtelen 2. Egyetlen tanuló nevét külön is megemlíttette: „Fábricz József Széchenyiről írt dolgozata nagy olvasottsága és a Széchenyi problémával való elmélyedése a kérdésnek komoly kidolgozása által kiemelkedett a többi közül.”⁴¹

Az érettségi vizsgájának végső eredménye: bár magyarból, románból, történelemből, természettanból a legjobb osztályzatot kapta, a latin és a mennyiségtan jegye egy fokkal kevesebb volt, így az érettségi általánosa: „jól megfelelt”.

Az 1940–1941. évi érettségi vizsgáról dr. Kincs Elek kormányképviselő összesítő jelentést készített. Megállapította, hogy a tanári kar törekvése megfelelő, de a 22 év idegen uralom következményeként kialakult hiányok természetesen mutatkoznak. Rövid idő alatt nem lehetett kijavítani. Az írásbeli dolgozatokról megállapította, hogy „olykor önállóság is megfigyelhető”, de íróik „az alapkészültség hiányával küszködnek, néhol a fogalmazással és helyesírással is. Van néhány jó dolgozat, egyeseken könyvszerűség érződik”. Végeredmény: jeles: 3, jó 9, elégséges 10, egy-egy tárgyból javít 6, ismételt 2.

Fábricz József szentgyörgyi diákéletének eddig bemutatott néhány mozzanatát követően hadd fejezzük be a kollégium értesítőjében közölt „Jutalmazottak névsora”-ban leírtakkal:

„2. Fábricz József: Jó magaviselete és tanuláspolitikai előmenetele jutalmazására a közpénztár adományából Sík Sándor összes verseit és Bodor János „*Utam*” c. művét. Cserkész szervező munkásságáért Puskás Lajosné Várkonyi Dalma adományából 10 pengő. Ady pályamunkáért Rupp Géza adományából 10 pengő, mint a magyar irodalomból legjobb dr. Nemes Pál adományából 20 pengő, a Magyar Turista Egylet adományából 10 pengő, nagy olvasottságáért a kollégium adományából 10 pengő, mint jó előmenetelű menekült tanuló dr. Kovásznai Gábor adományából 15 pengő, összesen 95 pengő.”⁴²

A jó tanulásaért, kiváló eredményeiért szerzett megérdemelt jutalom újabb lehetőséget biztosított a nyári túlélés bizonyos részére és a kolozsvári egyetemre indulás első lépéseihez. De Faragó József a későbbiek során is, egészen élete végéig gyakran el-

³⁸ Uő 1983, 3–4. és Uő 1993, 27.

³⁹ Uő 1967c, 12–14. és Uő 1998, 3–4.

⁴⁰ SÁLvt. F. 171. D. 110. L. 331.

⁴¹ Uo., L. 340.

⁴² DEMETER Béla 1941, 58.

látogatott Szentgyörgyre vagy Háromszék valamely településére, és vallotta, hogy e kapcsolat nélkül élete alakulása sikertelenebb lett volna, és hogy „mindig boldogan” jött ide, s ezután is hasonlóképpen keresi a kapcsolatot, „amíg csak végső nagy utazásom miatt mindent félbe nem szakítok” – írta.⁴³

Kolozsvár

Faragó József már diákkorában magyar egyetemen szándékozott tanulmányait folytatni. Ezért döntött úgy – amint már korábban írtuk –, hogy elhagyja brassói iskoláját, és él azzal a lehetőséggel, hogy Észak-Erdélyben magyar egyetemen tanulhat. Egyik visszaemlékezésében arra is feleletet ad, hogy miért választotta a magyar, illetve a néprajz szakot. 1982-ben írta: a 19. század közepe táján Olaszországból érkező kőfaragó dédapja „gyorsan elszékelyesedett”, fokozatosan elfeledte anyanyelvét, majd nagypapja a korábban családja használta pontos nevét is, de az örökölt név a brassói születésű, sokat olvasó, a „népi írók nagy hatása” alatt gondolkodó ifjúnak a román–magyar–szász–zsidó városban a sovinizmus időszakában sérelmeket jelentett. „Ilyen családban és társadalomban, ilyen korban és légkörben, szüntelen tépelődés között a magam helyét keresve – vallotta 1982-ben –, érdeklődésem óhatatlanul az etnikumok, elsősorban saját etnikumom felé fordult. És bár a néprajztudomány pontos fogalmát, munkaterületét és határait akkor még nem ismertem, az egyetemre már kész pályaválasztással érkeztem. Bizonytal nem tévedek, ha az említett indításokban keresem az összehasonlító folklórkutatás iránti különös vonzódásomat.”⁴⁴

Korábbi, talán lappangó törekvései után hogyan figyelt fel a néprajz szépségeire, milyen hatások érlelhették elhatározását, egyes vallomásaiban külön nem tért ki, de bizonyára segítő kezet jelentett, hogy a Székely Mikó Kollégiumban Konsza Samu biztatására a diákok gyűjtötték a háromszéki népköltészetet, a mindennapokban, a bentlakásban gyakori beszédtema lehetett egy-egy lejegyzéshez kapcsolódó élmény is. A Székely Nemzeti Múzeum igazgatójával, Herepei Jánossal való kapcsolata, a tanítóképző folklorista igazgatójával való beszélgetései is közösen hozzájárultak előkészületeihez.

Faragó József azzal a gondolattal és reménnyel érkezett Kolozsvárra, hogy mint brassói menekült diák, aki semmilyen anyagi forrással nem rendelkező hallgató, az államtól olyan támogatásban részesül, amely biztosíthatja tanulmányai folytatását. Számára hamarosan ösztöndíjat biztosítottak. „A Gábor Áron

Diákotthonban ösztöndíjasként – írta visszaemlékezésében – négy esztendőn át nemcsak a tanévek során, hanem téli-nyári szünidőben is lakást és ellátást kaptam, sőt a Diákvédő Hivatal nem egyszer elviselt ruháimat is újakkal cserélte ki. Ily segítség nélkül talán sohasem lett volna belőlem valamiféle kiművelt ember.”⁴⁵

Amikor 1941 őszén beiratkozott az egyetemre, akkorra már nagyjából kialakult a Szegedről Kolozsvárra visszatért Ferenc József Tudományegyetem rendszere. Közismert, hogy az 1872-ben alapított Ferenc József Tudományegyetemnek 1919-ben Kolozsvárról Szegedre kellett költöznie. Abba ez alkalommal nem bocsátkozhatunk, hogy milyen körülmények között került erre sor, csupán azt említjük meg, hogy az 1918. december elsején tartott gyulafehérvári gyűlés határozatba foglalta: „1. Teljes nemzeti szabadság minden itt lakó népnek. Minden nép saját nyelvén és saját kebeléből választott egyének által fogja magát képezni és bíraskodni...”⁴⁶

Arra sem térünk ki, milyen rendeletekkel tagadták meg ígéreteiket, csupán azt említjük, hogy a műveltség képzésnek központját, a magyar egyetemet, már 1919-ben bezárták, a középiskolák működését ellehetetlenítették, előfordult, hogy a román nyelv kellő ismerete nélkül az érettségi bizottság magyarul nem tudó tanárai előtt vizsgázó tanulók közül senki sem kapott átmenő osztályzatot. A színmagyar iskolákat államosították, a székely falvakban minden tantárgyat románul tanítottak, az óvodákat is román óvónők vezették. Végső céljuk a kisebb tanulók elrománosítása, a későbbiekben a magyar értelmiség utánpótlásának teljes ellehetetlenítése. A lakosságot kötelezték, hogy hivatalos helyeken románul beszéljenek, a hely- és személyneveket is elrománosították. Nem csoda, ha az erdélyi magyarság 1940. augusztus 30-cal a szabadság eljöveteletét látta.

A Kolozsvárra visszatérő egyetem munkásságát nem tudta ott folytatni, ahol abbahagyta, sok türelemmel újjá kellett szervezni az oktatást, a megnövekedett számú hallgatóknak a létfeltételeket is biztosítani kellett. A magyar állam már 1940–1941-es tanévben a Diákvédő Hivatalon keresztül tetemes összeget biztosított a hallgatók segélyezésére. Az ekkor Kolozsváron tanuló diákok 55%-a részesült különböző segélyekben. Csak lakást és étkezést 600 hallgatónak 87 768 pengő összegben fizetett ki, de ruhasegélyt, vizsgadíjat, tandíj- és tankönyvsegélyt számos hallgatónak juttattak.⁴⁷

A visszatérő egyetem azt is jelentette, hogy Kolozsváron egyszerre fellendült a tudományos, művé-

⁴³ FARAGÓ József 1983, 2–3.

⁴⁴ BEKE György 1982, 4.

⁴⁵ FARAGÓ József 1996, 5.

⁴⁶ MIKES Imre 1993, 27.

⁴⁷ http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf9462.pdf

zeti élet. Megalakult az Erdélyi Tudományos Intézet. Sürgették az elferdített helyett Erdély múltjának valós kutatását, néprajzának bővebb megismerését. Megjelentették a *Magyar Nyelvet*, a *Nép és Nyelv* című folyóiratot, a különböző szakirodalmi értekezéseket; a *Termés* 1942–1944 között fiatal erdélyi népi írók új hangvételű műveit közölte. Mindehhez megfelelő anyagi feltételeket biztosítottak.⁴⁸

Az 1940. október 24-én visszatérő egyetemen a néprajz oktatását is újjá kellett szervezni. A budapesti egyetem erdélyi, tordai származású neves professzora, Viski Károly vállalkozott erre. Már az 1940–1941-es egyetemi évben rendszeresen tartotta előadásait, sőt, amikor Faragó József a kolozsvári egyetemen kezdte folytatni tanulmányait, ősszel még részt vehetett óráin. De Viski Károly ebben az évben az első félév után visszatért budapesti katedrájára, így a néprajzi előadásokat az Erdélyi Tudományos Intézet néprajzos munkatársa, K. Kovács László folytatta. Ezt követően az egyetemen az 1942–1943-as tanév második és az 1943–1944-es tanév első felében a néprajz oktatása szünetelt. Ekkor az egyetem vezetősége országos pályázatot hirdetett, amelyet Gunda Béla nyert meg. Személyében kiváló képességű tanár érkezett a néprajz katedrára. Egyszerre megnövekedett az érdeklődő hallgatók száma: a néprajzosokon kívül óráin megjelentek a protestáns teológia, a jogász, közgazdász, földrajz szakosok, még román diákok is. Sikerrel, jelentős eredményekkel szervezte a néprajzi gyakorlatokat. Antal Árpád, a későbbi irodalomtörténeti professzor visszaemlékezésében mondta el: „Gunda kitűnő szervező volt. Már az első iskolai évben összehozta azt a munkaközösséget, amelyik Györgyfalva néprajzi monográfiájának elkészítésére vállalkozott. Ha az idő engedte, csapatunk majd minden vasárnap elindult Györgyfalvára gyűjteni.”⁴⁹

Tanítványait kutatásra, önálló művek megírására sarkallta. Szintén Antal Árpádra hivatkozhatunk. Biztatására már másodéves korában dolgozata jelenhetett meg, majd ösztönzésére gyűjtötte össze a Felsőháromszéken történt kegyetlen kivégzés adatait, amely Balog Józsi halálához és az esemény hatására keletkezett balladához kapcsolódik.⁵⁰ S további folytatásként Antal Árpád e ballada társadalomnéprajzi vizsgálata eredményeként doktori értekezésé fejlődött, majd a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* folyóiratban megjelentette – mintegy biznyságaként Gunda Béla ösztönző és áldásos tevékenységének.⁵¹ Amellett, hogy számos hallgató

érdeklődését felkeltette a népi élet tanulmányozása iránt, későbbi neves néprajzosok útnak indulásában is fontos szerepet töltött be: elég, ha Faragó József, dr. Kós Károly, Nagy Olga, Vincze Lajos, Antal Árpád nevét említjük.

Gunda Béla nagy érdeme, hogy Kolozsvárra érkezését követően nyomban hozzákezdett egy tanulmányosorozat előkészítéséhez. Az *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* bizonyágul szolgáltak arra is, hogy a Ferenc József Tudományegyetem Néprajzi Karán felelősségteljes tudományos kutatás folyik. Az *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* közlésekor a szerkesztő feladatának tekintette: „Erdély néprajzával, Erdély népi műveltségét érintő kelet-európai néprajzi kérdésekkel és a néprajz módszerével foglalkozó tanulmányok” megjelentetését. A sorozat indításakor még a korábban szakfolyóiratokban közölt tanulmányok különnyomatait tette közzé, de a 8. és 9. száma már első közlés.⁵²

Gunda Béla röviddel Kolozsvárra érkezése után Faragó József gyakornoki teendőket látott el. Megbízható, rendszeresen kutató, eredményeit sikeresen bemutató egyetemi hallgató és gyakornok volt már harmadéves korában. 1943-ban a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Néprajzi Intézete kiadványaként a 3. számú füzetben közzétették *Ismertlen Kriza-életrajzok* tanulmányát, amely ugyanebben az évben a magyar néprajz legrangosabb folyóiratában, az *Ethnographiában* jelent meg.⁵³

A következő két tanulmányát már a Bolyai Tudományegyetem támogatásával nyomtatták ki. Az egyik az *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* 7. köteteként *A tánc a mezőségi Pusztakamaráson* címen különnyomatként jelent meg, amelyet korábban az *Erdélyi Múzeum* folyóirat egyik számában közöltek.⁵⁴ A 8. számú kiadvány 1947-es megjelenése már első közlés, szintén Faragó József munkája, címe: *Betlehemezés és kántálás Pusztakamaráson*. Amellett, hogy széleskörű leírását találjuk benne a Pusztakamaráson őrzött szokásnak, ki kell térnünk arra is, hogy Faragó József már az első sorokban felhívja a néprajzkutatók figyelmét a népi kéziratok vizsgálatának fontosságára.⁵⁵ A pusztakamarási gyűjtéséről Faragó József azt írta, hogy „e két utóbbi tanulmányomat, amelynek anyagát 1945–1946 telén Sütő András barátomnak és szüleinek vendégszeretettel élvezve gyűjtöttem”, a szakkritika „értéken felüli” elismeréssel fogadta.⁵⁶

A menekült és támasz nélkül maradt diák állandó anyagi gondokkal küszködve rendületlenül kitarzott

⁴⁸ RMIL III, 1994, 87.

⁴⁹ TÁNCZOS Vilmos 2003, 32.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ ANTAL Árpád 1962, 27–67.

⁵² FARAGÓ József 2001, 45.

⁵³ Uő 1943, 235–247.

⁵⁴ FARAGÓ József 1946, 31–46.

⁵⁵ Uő 1947a.

⁵⁶ Uő 1994, 314.

továbbtanulási elhatározása mellett. Már említettük, hogy a Székely Mikó Kollégium vezetősége gondoskodott róla: étkezését és lakását ingyenesen biztosította. Ezen túlmenően Demeter Béla igazgató az egyetemi évek idején is támogatta a menekült diákokat. Faragó József így írta: „Az egyetemről a szünidőben szintén egyedüli otthonomba, a Kollégiumba tértem vissza.”⁵⁷

Másik helyen is megerősíti: „Ezen túlmenően a kollégiumnak nemcsak az érettségi előtti utolsó tanévben voltam ingyenes bennlakó tanulója, hanem [az igazgató] egyetemi éveim vakációira is meghívott, hogy mivel haza nem mehetek, legyek vendégük a többi dél-erdélyi menekült diák között.” Folytatva: „Brassói otthonomtól országhatárral elválasztva a Székely Mikó Kollégiumban, valamint Uzonban Temesváryéknál és Tutsekéknél találtam második otthonomra.”⁵⁸

E segítségnyújtó kezek mellett az egyetemtől is kellő támogatást kapott még a vakációk idejére is. Idézhetjük újabb visszaemlékezését: „De hadd térjek még vissza kissé egyetemi éveimre. Számomra a három elnevezésű [Ferenc József, Kolozsvári Magyar, Bolyai Tudományegyetem], de egyazon erdélyi magyar egyetem a szó szoros értelmében alma materem, vagyis tápláló édesanyám volt, mert szülővárosomból, Brassóból menekült diákként – egy országhatárral elválasztott családi háttér, minden erkölcsi és anyagi támasz nélkül” állandó segítséget jelentett még a vakációk idején is.⁵⁹

Azt is meg kell említenünk, hogy Faragó József egyetemi hallgató korában részese volt a diákság szervezkedésének is. 1943 végén megalakult a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége, amelyben külön csoportot jelentett a Székelyföldi Munkaközösség. 1944 nyarán a csoport már Székelyudvarhelyen bemutatkozott. Az ott elhangzott előadásokat Faragó József kötetbe szerkesztette és *Szülőföldünk* címen Sepsiszentgyörgyön kinyomtatta.⁶⁰

1944 ősze a front közeledtének hónapjaihoz tartozott. A németek folyamatosan visszavonultak, egyre nagyobb zűrzavarban teltek a napok.

Már szeptemberben foglalkoztatta az egyetem vezetőségét és a város lakosságát, hogy ilyen körülmények között hogyan alakul az egyetem sorsa. Miskolczy György, az egyetem rektora szeptember 12-én összehívta az Egyetem Tanácsát, és közölte, hogy a város lakói közül többen felkeresték, és azt kérték, hogy az egyetem az ellenség megszállása esetén se hagyja el Kolozsvárt.⁶¹

Az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvében ez áll: „A Rektor előterjeszti, hogy az erdélyi magyarságnak különböző foglalkozású és pártállású képviselői keresték fel, és arra kérték, tolmácsolja az Egyetemi Tanács előtt az erdélyi magyarságnak azt a kérését, hogy az egyetem még ellenséges megszállás esetén se hagyja el Kolozsvárt, tartson ki az ősi székhelyen, mert Erdély magyarságának szüksége van arra a kulturális tőkére, amelyet az Egyetem képvisel. Az Egyetemi Tanács örömmel vette tudomásul a Rektor előterjesztését (...) Fájó szívvel távozott volna el Kolozsvárról, mert magát Erdély egyetemének tekintti, és látja azt a hivatást, amely rá Erdély földjén vár. Örömmel értesült arról, hogy az egyetem Kolozsváron maradása, az itteni működésének továbbfolytatására Erdély magyarsága is súlyt helyez.”

Bár kockázatos a maradás, mégis, mindössze néhány nappal e határozat után már az egyetem alkalmazottai az Egyetemi Tanácshoz levelet intéztek, amely, a fentihez hasonlóan, kiadatlan. Ebben azt közölték, hogy egységesen kinyilvánítják elhatározásukat: az egyetemmel együtt mindannyian Kolozsváron maradnak, mert jól tudják, hogy a kolozsvári egyetemre az erdélyi magyarságnak szüksége van, az erdélyi magyar egyetemnek a továbbiakban is működni kell, és erre a lehetőség megmarad. Az emlékiratot 49-en írták alá; az első aláíró dr. Csögör Lajos fogásztechnikai tanársegéd. A középtájon Faragó József neve is megtalálható.⁶²

Parancsra vagy anélkül Kolozsvár lakosságának jelentős része vagy elmenekült, vagy pincékben meghúzódva töltötte napjait. Az egyetem tanárai is oda vonultak. A Bölcsészeti Kar tanár csoportja azt határozta, hogy a tétlenség helyett a pincében dolgozókat olvassák fel. Faragó József írását tervezték elsőnek, az *Uzoni betlehemes*. De mire sor került volna rá, megérkeztek a szovjet csapatok.⁶³

Amikor bevonultak a szovjet katonák a városba, és a parancsnokságot az egyetem vezetői tájékoztatták maradási szándékukról, nemcsak hogy helyeselték a törekvést, hanem egyenesen „nélkülözhetetlenek” tartották, de más néven, mint a Ferenc Józsefé. Ekkor Faragó József negyedéves hallgató és gyakoronok volt.

A szovjet katonák érkezéséhez, az ún. „felszabaduláshoz” más is társult. Az akkor Kolozsvárra érkező orosz katonák – bizonyára kapott címeikkel – házról házra jártak, és több ezer „kizárólag magyar férfit fogdostak össze.” Október 12. és 15. között – e néhány nap alatt – mintegy 5000 civilt szállítottak a Honvéd

⁵⁷ Uő 1983, 2–3.

⁵⁸ Uő 2003, 76.

⁵⁹ Uő 1996, 5.

⁶⁰ Uő 1944.

⁶¹ Uő 1996, 5.

⁶² Uo.

⁶³ Uő 2001b, 9.

utcai törvényszék fogdája. Céljuk – amint később kiderült – az volt, hogy a Szovjet Unióba szállítsák őket. Éjszakánként – a zsúfoltság miatt – egy-egy csoportot gyalogosan indítottak Torda felé, mert a megrongált vasút miatt csak ott vagonírozhatták be őket. Az első csoport október 13-án, az utolsó 18-án hagyta el a várost. Gyors ütemben kellett gyalogoltatniuk 5000 embert. Menet közben néhányan sikerült megszöknie, mások próbálkozását a kísérők észlelték, agyon is lötték őket. A vagonokba 50–60, sőt 70 személyt is bezsúfoltak, hosszú ideig étlenszomjan tartották ott. Egyik részüket Brassóban ideiglenesen lágerbe szállították, másik részüket Foksányba továbbvitték. A kolozsváriak közül ekkor fogták el Faragó Józsefet is Kiss Jenővel, Árvay Józseffel, Haáz Ferencsel, Jancsó Bélával, Mikecs Lászlóval, Mikó Imrével együtt.

A foksányi táborban kialakult állapotokra jellemző az is, hogy némi korpa- vagy répalevesért órákon át sorban kellett állniuk. A kolozsváriak jelentős részét október 31-én zsúfolt vagonokba helyezték el, és egészen az Urálig vitték erdei munkára. Az indítás előtti napokon néhányan sikerült megszöknie ebből a táborból.⁶⁴

Faragó József visszaemlékezésében írta: „idősebb barátommal, a jeles költő Kiss Jenővel életünk kockázatása árán innen [Foksányból] szöktünk meg egy sötét éjszaka, majd a nagy hidegben a Putna folyón ruhástul átgázolva, egy héten át éjjel-nappal bujkáló gyaloglással a Keleti- Kárpátokon átvergődve Kovásznára érkeztünk, ahol végre ismét Erdélyben érezhettük magunkat.”⁶⁵

A kovásznai érkezésről dr. Havadtöy Sándor, a Yale Egyetem professzora, a Szabad Európa Rádió protestáns félévű evangéliumi hirdetője, a Székely Mikó Kollégium volt tanulója 2008-ban a 65 éves érettségi találkozára érkezve mondta el újságírói kérdésre: édesapja a lemaradt katonák és szökevények segítségére sietett. „Édesapám ezt olyan ügyesen szervezte meg, hogy már Kommandón tudomására adták a szökevényeknek: egyenesen a parókiára menjenek. Fábricz Jóska volt az egyik, aki megváltoztatta a nevét Faragó József-re – brassói fiú volt. A brassóiak átjöttek a Mikó Kollégiumba, ahol szeretettel fogadták őket. Kiss Jenővel, az íróval jött hozzánk. De jöttek tízével az ilyen gyerekek, akiket aztán édesapám eljuttatott, ahová menni akartak.”⁶⁶

A kolozsvári elfogásokról, a Tordára gyaloglásról, vonattal Brassón keresztülhaladásról, a foksányi lágerrel, életveszélyes megszökésükről, Kommandóra

és Kovásznára érkezésükről Kiss Jenő írt részletes, regényes beszámolót. Tőle tudhattuk meg, hogy hazatérésük során Brassóban meglátogatták a „néprajzos Jóska” édesanyját, aki szövönőként élt, miután fia férjével együtt 1940-ben Erdélybe távozott. Találkozásukat így írta le: „Jóska édesanyja a központban lakott, egyszerű szoba-konyha lakásban. Maga is egyszerű, kedves, közvetlen teremtés volt, az anyáknak abból a fajtájából, akiknek két kezük munkájával kell felnevelniük gyermekeiket. És ő özvegyen maradván – becsülettel nevelte fel egyetlen gyermekét, iskoláztatta, megnyitotta számára a továbbjutás útját. A négy esztendő távol töltötték egymástól, a fiú ott, az anya itt, s míg az anya a fia jó előmenetelén talált vigasztalást, a fiú abban, hogy az édesanyját anyagi gondok nem gyötrik, szövönői munkájából, ahogy eddig is, különösebb nehézség nélkül megél.”⁶⁷ És kapcsoljuk ide a következő megállapítást is: „A kiskorában mintagyerekként ismert fiút édesanyja értelmiséginek szánta, de távolról sem sejtette, hogy idővel tudományosságunk élvonalába fog emelkedni.”⁶⁸

Faragó József Kiss Jenővel egyetemben 1944 végén visszatért Kolozsvárra. Ezekben a napokban a kolozsvári egyetem további működése kétségessé vált, megmaradását segítette, hogy a korábbi kívánságok szerint a háború legnehezebb napjaiban nem távozott el a városból. Maradását és működését elősegítette az is, hogy a békeszerződés kimenetele is függővé vált a nemzetiségi politikától, ezért szűkített keretek között ugyan, a korábbi saját épületéből más tanintézetekbe költözve tovább működhetett az egyetem. Gunda Béla vezetésével folytatódott a néprajz oktatása is, e katedrán dolgozott továbbra is Faragó József mint negyedéves és mint gyakornok.

Már 1945 tavaszán professzora arra biztatta, hogy a korábban a tudományos kutatásban sikereket elérő hallgatója, segítője, egyik dolgozatát adja be doktori disszertációként. Erre az is feljogosította Faragó Józsefet, hogy 1941 és 1945 között már mintegy 42 írása, tanulmánya különböző folyóiratokban és napilapokban megjelent, még a legjelentősebb néprajzi kiadványban, az *Ethnographiában* is,⁶⁹ s különnyomatként az *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* 3. száma-ként.⁷⁰ Írásokat közölt a *Pásztortűzben*, az *Erdélyi Múzeumban*, más kiadványokban, sőt *Szülőföldünk* címen önálló kötetet is szerkesztett, amelyben szintén megjelentette tanulmányát is.⁷¹

Az ajánlott dolgozat az *Úzoni betlehemes*, amelyet Gunda Béla már a háború előttről ismert. A *Krizsa János Néprajzi Társaság* Értesítőjében utólag, 2001-

⁶⁴ MURÁDIN János Kristóf 2004, 57–65.

⁶⁵ FARAGÓ József 2003, 77.

⁶⁶ SYLVESTER Lajos 2008, 9.

⁶⁷ KISS Jenő 1992, 195.

⁶⁸ CSETRI Elek 2004, 161.

⁶⁹ FARAGÓ József 1943, 235–247.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo 1944.

ben megjelent doktori értekezése előszavában Faragó József azt írta: „1945. május 29-én adtam át a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem rektori hivatalának *Uzoni betlehemes*, saját kezűleg gépelt doktori disszertációm több példányát, hogy három vizsgáztató professzorom mindenike elolvashassa. Én ugyan egy év múlva szándékoztam volna doktorálni, de tervemet elseperte a sürgősség elve. Észak-Erdély Romániához való visszacsatolása után nem lehetett tudni, hogy az esetleg átszerveződő vagy megszűnő magyar egyetemnek hogyan és meddig lesz majd jogában doktori címet adományozni (...), disszertációm átadása után mindössze négy nappal, június 2-án került sor doktori szigorlatomra „magyar néprajz főszakból Gunda Béla professzor úrnál, magyar irodalomtörténet és magyar nyelvészet mellékszakból György Lajos és Szabó T. Attila professzor uraknál, akikben korább is, majd halálukig atyai jó barátokra és pártfogóra találtam...”⁷² Ne feledjük el, hogy ekkor Faragó József 23 éves volt. A vizsgáztató tanárok Faragó József disszertációját „summa cum laude” fokozattal minősítették, és 1945. június 11-én Miskolczy Dezső rektor a néprajztudományok doktorává avatta.

A háborút követő gyorsan pergő események rendkívüli változásokat eredményeztek. Ștefan Voitec nemzetnevelésügyi miniszter törvényjavaslatot terjesztett I. Mihály király elé a magyar előadási nyelvű tudományegyetem létesítéséről, amely 1945. június 1-jével lépett hatályba, és Kolozsvári Magyar Tudományegyetem nevet kapta. Így történt meg, hogy a Ferenc József Tudományegyetem rektori hivatalához benyújtott disszertáció bizottság előtti elfogadása és minősítése után a doktori címet már az új elnevezésű egyetem nevére adták ki.

Az egyetem épületét és diákokotthonokat át kellett adni a román egyetemnek, a magyarnak más tanügyi intézményekbe kellett költöznie. Még ugyanebben az évben, december 11-i kiegészítő rendelettel a magyar egyetemet Bolyai Tudományegyetemnek nevezték el Csögör Lajos rektor irányításával.⁷³

A háborút követő években Faragó József a közélet feladataiból is részt vállalt. Az egyetem új rektora azzal bízta meg, hogy Kolozsváron a Balogh Edgár vezette Magyar Népi Szövetség Közművelődési Bizottságában az Egyetemet képviselje.

Bekapcsolódott abba a mozgalomba is, amelynek az volt a célja, hogy a már korábban említett módon segítsen nyújtson a rászoruló, többnyire szegény sorsú diákok továbbtanulásához. Így lett alapító tag-

ja az 1945. június 1-jén alakult Móricz Zsigmond Kollégiumnak. A mindennapi segítségnyújtás mellett a vezetők azt is feladatuknak tekintették, hogy az egyetem jó működését elősegítsék, hogy az 1920–1930-as években szinte teljesen háttérbe szorított magyar értelmiség képzéshiányát gyorsított ütemben pótolják, amelyre az előző években már példát láttak. Ingyenes bentlakást biztosítottak, az ellátást is segítették. A Kollégiumban figyelmet fordítottak arra is, hogy a hallgatók megismerjék a népies mozgalmakat. A Kollégium működését a Bolyai Egyetem vezetősége is támogatta.

A Móricz Zsigmond Kollégiumnak tanár-elnökévé László Gyulát kérték fel, tanárigazgatója Imreh István, tanulmányi vezetője Faragó József volt. A Kollégium könyvkiadót is működtetett, amelynek felelőssévé szintén Faragó Józsefet kérték fel. Kapcsolatot alakított ki a Méhkas Diákszövetkezettel, és hol külön-külön, hol közösen adtak ki könyveket. Szellemiségükre és lehetőségeikre vall, hogy megjelentették néhány magyarországi népi író művét, közöttük az Illyés Gyula *Honfoglalók között* és az *Egy év* című verses kötetét, Erdei Ferenc *A magyar társadalom* című könyvét.⁷⁴ Ezek mellett külön is meg kell említenünk, hogy Faragó József a doktori disszertációja megvédését követően és a kollégiumi, valamint más közéleti feladatai végzése idején egymás után jelentett meg könyveket. Ilyenek: [Petőfi Sándor] *Lapok Petőfi Sándor naplójából*. Históriai jegyzetek Bözödi György bevezető soraival... Felelős kiadó Faragó József; Petőfi Sándor *Az apostol*. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Faragó József; Petőfi Sándor *János vitéz*. Faragó József bevezető soraival; Petőfi Sándor *A nagyapa*. Faragó József bevezető soraival.⁷⁵ Ez a könyvsor nem teljes, de tovább gazdagodik, ha hozzáadjuk az 1945-ben társakkal együtt szerkesztett *Olvasókönyv a középiskolák I.*, majd *II.* és *III. osztálya számára* című könyveket,⁷⁶ még a közzétett cikkeket is, akkor láthatjuk fáradhatatlan tevékeny munkásságát és annak eredményét.⁷⁷

Bekapcsolódott abba a mozgalomba is, amely szerepet vállalt az 1946-os szárazság következtében szülőföldjük elhagyására kényszerült székely középiskolás, többnyire szegény sorsú diákok segítésére. Megalakították a Szabó Dezső Kollégiumot, amelybe 30 tanulót vettek fel. Irányítására Antal Árpád, tanulmányi vezetésére Faragó József vállalkozott. Sikertől támogatókat találniuk: bentlakást a református teológia, érkezőt a római katolikus diákinternátus („Szent Jóska”) biztosított.⁷⁸

⁷² Uő 2001, 5.

⁷³ Uő 1996, 5.

⁷⁴ RMIL III. 1994, 638.

⁷⁵ PETŐFI Sándor 1945a; 1945b; 1945c; 1945d.

⁷⁶ FARAGÓ József – KOCZIÁNY László – LÉTAY Lajos 1945a és 1945b; FARAGÓ József – LÉTAY Lajos 1945.

⁷⁷ FARAGÓ József 1998, 6.

⁷⁸ RMIL IV, 2002, 137–138.

Faragó József még 1947-ben is fontosnak tartotta a népi kollégiumok működését, hisz saját bőrén tapasztalta, mennyire elő tudják segíteni az anyagi nehézségekkel küszködő, vagy támogatással egyáltalán nem rendelkező fiatal diákok fejlődését és későbbi érvényesülését. Biztatta kortársait, hogy a falvakban teremtsenek lehetőséget arra, hogy a törekvő, jól tanuló fiatalokat ösztöndíjjal segítsék.⁷⁹

Közben eljár népköltészetet gyűjteni, illetve kiadásra előkészíti lejegyzett anyagát. Gondolhatunk a pusztakamarási betlehemezésre és kántálásra, a táncolásra is, általában a betlehemes játékok értékelésére, magyarkiskapusi, szilágycsehi karácsonyi köszöntőkre, a sepsiszentgyörgyi kántálóokra 1946 karácsonyán. Közben Csíksobotfalván is lejegyez egy betlehemes játékot 1946-ban.⁸⁰ A következő forrongó, átalakuló évben is figyel minden olyan jelenségre, amely a magyar folklórral kapcsolatos.

Eddigi élete folyásában a háború és minden más nehéz körülmény mellett mégis döntő fontosságúnak tartja ezt a néhány esztendő. A panaszok felsorakoztatása helyett a kialakult kedvező éveket a véletlenel is magyarázza: „...ha a kolozsvári egyetem egy rövid időszakában – 1940–1948 között – nem lett volna magyar néprajz szak, és nem lehetett volna e szakból doktorálni, életkorommal pedig nem illeszkedtem volna be épp ebbe az időszakba, akkor bizonyára Brassóba tértem volna vissza magyar nyelv- és irodalomtanárnak, ahogyan arra gimnáziumi igazgatóm biztatott-bátorított.”⁸¹

1948. augusztus 3-án közhírré tették a 175. számú törvényt, amely az úgynevezett „tanügyi reformot” tartalmazta. Ez új korszak kezdetét jelentette az egész romániai oktatásban, az egyetem életében is. A tanárok egyik részének szerződését nem hosszabbították meg, a diákok körében is az osztályharcos szellem gyorsan terjedt.

Mindez a Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Karán azt eredményezte, hogy Gunda Béla szerződését nem hosszabbították meg, ezért mint magyar állampolgárnak időben el kellett hagynia Kolozsvárt és az országot. A debreceni egyetemen sikerrel folytatta alkotó, kezdeményező munkáját mint európai hírű kutató, de mindig ragaszkodással írt Kolozsvárról, az ott töltött évekről, barátairól, munkatársairól. Barátai között rendszeresen emlegette Szabó T. Attilát, Kós Károlyt, Vámszer Gézá, Tulogdy Jánost, Faragó Józsefet, Molnár Istvánt, Nagy Jenőt, a román Tancred Bănăţeanut.⁸² Meg kell említenünk azt is, hogy tanítványai közül sokan megismerték és megszerették a néprajzot, hálásan gondoltak kiváló professzorukra, néhányan pedig, mint Faragó József,

Vincze László, Nagy Olga, egész életükre a néprajzot választották hivatásuknak, szorgalmasan dolgoztak a folklór értékeinek gyarapításáért, újabb kincseinek felfedezéséért, közkinccsé tételéért. Antal Árpád pedig az irodalomtörténet tanítása mellett eredményesen foglalkozott folklórral is.

A tanügyi reform következménye, hogy az egyetemeken megszűnt a néprajz oktatása, a Bolyai Tudományegyetemen csak a magyar szakosok két féléves kollektíviumi jellegű folklór oktatáson vettek részt. Ezt a feladatot 1948 és 1954 között Faragó József, a korábbi tanítvány, a nem régen doktorált adjunktus látta el.

Korábbi munkássága és elért addigi eredményei alapján, amikor 1949-ben megalakították a bukaresti Folklór Intézet Kolozsvári osztályát, amelyet ma a Román Akadémia kolozsvári Folklór Archivumának neveznek, Faragó Józsefet az alapító tagok között tartották számon. Itteni feladatai mellett az Egyetemen rendszeresen megtartotta óráit. 1950 és 1952-ben magam is hallgathattam előadásait. Világos, logikus, biztos ismereteket sugalló, a népköltészet szépségeit bemutató, megnyerő hangulatú előadásait mindannyian szívesen hallgattuk. Az évfolyam hallgatóiban fel tudta kelteni az érdeklődést a folklór iránt, s ha pályája során nem is foglalkozott mindenki a népi alkotásokkal, szépségeinek felismerését elplántálta, őrzését és terjesztését feladatként önkéntelenül is meghagyta. Néhány tanítványa a későbbiekben a folklórral elkötelezte életét, s mindennapi feladatai mellett mindig talált lehetőséget a magyar népköltészet gyűjteményeinek gyarapítására. Könczei Ádám a néptánc, népköltészet gyűjtője volt, dolgozott a Folklór Intézetben is, Mitruly Miklós az egyetemen Faragó József utódjaként a folklórt tanította, Bura László a szatmári népballadákat gyűjtötte össze és adta ki külön kötetben, az ő segítségével jelent meg a *Háromszéki népballadák* kötet is. De később is sok gyűjtővel, kutatóval tartotta rendszeresen a kapcsolatot, és elősegítette számos folklórt tartalmazó könyv megjelenését.

Arra törekedett, hogy valamely szűkebb csoportot beavasson gyűjtéseibe. Már első évben, alig a tanév kezdése után arra kért, hogy az egyetemi életben otthonosan mozgó Könczei Ádámmal, aki akkor harmadéves volt, magam is kapcsolódjak be az akkor divatos munkásfolklór gyűjtésébe, amely gyűjtemény a következő évben meg is jelent. Később a nyári vakációban a kászoni, majd az 1953-as moldvai csángó gyűjtésben is részt kellett volna vennem, de az elsőtől az egyetemi ifúsági szervezet korábbi kiküldetése, a másodikról nemzetközi tábor miatt kellett távol maradnom. Erről a moldvai gyűjtésről

⁷⁹ FARAGÓ József 1947b.

⁸⁰ Uő 1947a; 1947c; 1947d; 1947e; 1948; 1949.

⁸¹ BEKE György 1982, 4.

⁸² FARAGÓ József 2001a, 46.

írt Szabó Gyula írói indulása során az *Utunkban*, később pedig utolsó könyvében részletes leírását is megtalálhatjuk. Szerencsémnek tartom, hogy Szabó Gyula ezen művét Sepsiszentgyörgyön adhattuk ki. Azt írta: „...1953 már úgy volt újesztendő nekem, hogy a kolozsvári egyetem harmadéves hallgatója voltam, és a sok ifjúsági-mozgalmi tennivaló között – s más szerelem híján – „beleszerettem” a folklórba: abba, ahogy a nép érzett-szeretett a maga költészetében. Így a vonat mindjárt az új esztendő elején – a téli szünidő január végi beálltával – Kolozsvárról egyenesen Bákóba vitt [...], a népköltészeti kurzus előadója, Faragó József elvitt magával a folklórgyűjtő útra, s míg ő a meséket jegyezte, mi Kallós Zoltánnal a népdalokat gyűjtöttük.”⁸³

Számomra azért is emlékezetes ez az időszak, mert 1952 nyarán Faragó József hatására kezdtem szülőfalum népköltészetét összegyűjteni, azzal a céllal, hogy elkészítem a lakosság által ismert népi alkotások lehető teljes gyűjteményét. Ez az első tudatos lépés azt is jelentette, hogy sok más tanári és közéleti teendőm mellett ebből az útból mindmáig nem tudtam kitérni.

Faragó József visszaemlékezésében arról írt, hogy 1951-ben választania kellett a Folklór Intézet és a Bolyai Tudományegyetem között. Újabb rendelettel az egyetemen annyira megemelték a kötelező óraszámot, hogy a csökkentett folklór órák mellett irodalomtörténetet is kellett volna tanítania és szemináriumot is vezetnie. „Ézért környezetem nem kis ámulatára, a sokkal szerényebb jövedelmű és nyugdíjazásomig semmiféle előléptetést nem ígérő kutatási állást választottam a kolozsvári Folklór Intézetben.” De még egyelőre teljesen nem szakadt el az egyetemről, a folklórórákat 1954-ig megtartotta.

Döntése azt is jelentette, hogy mindvégig szabadon mozoghatott, gyakrabban látogathatta az ország bármely részében azokat a vidékeket, ahol gyűjtési, szerkesztési céljaihoz megtalálta a megfelelő feltételeket. És jelentette azt is, hogy egész életében anyagi gondokkal küszködött. Ezzel is magyarázható, hogy minden lehetőséget megragadott azért, hogy fizetési hiányát pótolni tudja. Sokszor elpanaszolta, hogy akadémiai kutató létére fizetése kevesebb, mint egy középiskolai tanaré.

Folyamatos és eredményes munkásságával mind a romániai magyar és román, mind a magyarországi kiváló szakemberek körében, de a nemzetközi néprajzi szakterületen is kellő tekintélyre tett szert. Alapos kutatásai megfellebbezhetetlen eredményekhez vezettek. Világosan látta, hogy „a néprajz nem-

zetiségi önismeretünk egyik alaptudománya, az önismeret pedig öntudatunk feltétele és biztosítója.”⁸⁴ Többször és többféleképpen megfogalmazta, hogy a folklórnak mennyire fontos szerepe van nemzetiségi létünkben, milyen felelősségteljes feladat hárul művelőire, hogy mennyi teendő van még erőteljesebbé tételéhez. Annál is inkább, mert – ezt is világosan értelmezte a folklórról – „Nemzetiségi kultúránk egyik része, amely kifejezi és hangsúlyozza magyar mivoltunkat, de ugyanakkor hazával és a nagyvilággal összeköt minket.”⁸⁵ A népballadákra szűkítve is tudatosítja, hogy a hazai értékelésen túl nemzetközi megbecsülést is jelentenek a magyarságnak, ugyanakkor olyan értékek, amelyek a világörökség részét is képezik. „Egyre nyilvánvalóbb, hogy népballadánk nemcsak a hazai népköltészet aranyalapjához tartoznak, hanem a nemzetközi kulturális cserében is igazi aranyváltóknak számítanak.”⁸⁶

Sokoldalú munkásságának értékét és értékelését jelzi az is, hogy számos nemzeti és nemzetközi társaság tagjává választotta: a Magyar Néprajzi Társaság 1976-ban tiszteletbeli tagjává; a Kalevala Társaság Helsinkiben 1979-ben, a Magyar Tudományos Akadémia 1988-ban (nyugdíjaztatása után), a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1996-ban szintén tiszteletbeli taggá választotta, 1993-ban a Folklore Fellows (Turku) tagja lehetett.⁸⁷

Azt is ismernünk kell, hogy 1974-ig csak szűkített utazási lehetőségek körülményei között ismertette a romániai magyar folklórkutatási eredményeket. Előadást tartott 1966-ban a Német Szövetségi Köztársaságban, 1969 és 1976-ban Csehszlovákiában, 1969–1978-ban Magyarországon, 1970-ben a Szovjet Unióban, 1972-ben Lengyelországban, 1973-ban Jugoszláviában, 1974-ben Finnországban. Egyrészt a népköltészeti alkotások különböző műfajainak gyűjtésére, másrészt a népköltészet népszerűsítésére, értékeinek felmutatására felhasznált minden kínáló lehetőséget. Talán nincs is a romániai magyar folyóiratok és napilapok közül egy sem, amelyben vagy valamely ismertetője, vagy népköltészeti gyűjtésre felhívása ne jelent volna meg. De rendszeresen közölte kényszerűségi között tartott írásait külföldi folyóiratokban is.

Életében – már az egyetemi évek kezdetétől – kifogyhatatlan volt újabb és újabb ötletekben, kezdve új folyóiratok és kiadványok kezdeményezésében, egyesek felújításában, különböző pályázatok kiírásában. Meglepő, hogy élete során több mint 700 különböző írása, könyve jelent meg. Csak a könyvek száma közel 80-ra növekszik. 1985-ben nyugdíjba

⁸³ SZABÓ Gyula 2004, 8–9.

⁸⁴ BEKE György 1982, 4.

⁸⁵ FARAGÓ József 1973, 145.

⁸⁶ FARAGÓ József 1977, 134–135.

⁸⁷ PALÁDI-KOVÁCS Artila 2004, 1430.

vonult, de tanácsadóként továbbra is az intézetben dolgozott.

Gazdag munkássága elismeréseképpen sem magyarországi, sem romániai állami kitüntetésben nem részesült. 1984-ben Ortutay Gyula emlékéremmel tüntették ki, majd élete végén, 78 éves korában, 2000-ben neki ítéltek a Kriterion Alapítvány Ezüstkoszorúját. Élete végéhez közeledve Deáky Zita szer-

kesztésében külön könyv jelent meg *Ünnepi kötet Faragó József 80. születésnapjára* címmel.⁸⁸

2004. október 18-án mondta el Csetri Elek búcsúztató beszédét, amelyben ismételtlen összegezte: „...az erdélyi magyar folklór legtekintélyesebb szakemberének rangját vívta ki magának nemcsak Magyarországon és Romániában, hanem nemzetközi síkon is.”⁸⁹

Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy, Benedek Elek u. 8., 4A/9., RO-520067; alberterno@vipmail.ro

Irodalom

ANTAL Árpád

1962 Balog Józsi balladája keletkezésének és változatainak kérdéséhez. *NyIRK*, VI, 1, 1962, 27–67.

BEKE György

1982 A folklór sorsa. Beszélgetés Faragó Józseffel, *A Hét*, XIII, 6, 1982. február 5. 4.

CSETRI Elek

2004 Faragó József ravatalánál, *Erdélyi Múzeum*, 66, 3–4, 161–152.

DEÁKY Zita (szerk)

2002 *Ünnepi kötet Faragó József 80. születésnapjára*, Néprajzi Látóhatár Könyvtára 8, Budapest, 2002.

DEMETER Béla (közéteszi)

1941 *A sepsiszentgyörgyi Ref. Székely Mikó-Kollégium Gimnáziumának és Leányközpiskolájának Évkönyve az 1940/41. tanévre*. Fennállásának 82. évéből. Közéteszi Demeter Béla, a Kollégium rektora és a Gimnázium igazgatója, Sepsiszentgyörgy, 1941, Kiadta az iskola igazgatója.

FARAGÓ József

1941a (faragó) [Faragó József]: Sepsiszentgyörgyi érdekességek. 27 íráshiba nemzetiszínű keretben, *Székely Nép*, LIX, 148, július 2. 5.

1941b (faragó) [Faragó József]: A tanár úr prűcske, *Székely Nép*, LIX, 157, július 13. 4.

1943 Ismeretlen Kriza-életrajzok, *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok*, 3, és *Ethnographia*, LIV, 235–247.

1946 A tánc a mezősegi Pusztakamaráson, *Erdélyi Múzeum*, LI, 31–46.

1947a Betlehemezés és kántálás Pusztakamaráson, *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok*, 8, Kiadja a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Erdélyi Tudományos Intézete, Kolozsvár.

1947b Falusi ösztöndíjakat népi kollégiumoknak, *Falvak Népe*, III, 18, 282; *Világosság*, IV, 239, 1947. szeptember 24. 3.

1947c Karácsonyi köszöntő, *Utunk*, II, 25, 1.

1947d Betlehemezés és társadalmi ellentét, *Utunk*, II, 25, 1.

1947e Karácsonyi köszöntő, *Falvak Népe*, III, 23, 363.

1948 Alkalmi kántálás Sepsiszentgyörgyön 1946 karácsonján, *Ethnographia*, LIX, 123–125.

1949 Betlehemezés Csíksobotfalván 1946-ban. *Ethnographia*, LX, 1–4, 222–236.

1967 Kónsza Samu nyolcvan éves, *Gyökerek. Kónsza Samu emlékszám*, II, 3 (10), XII, 15, 12–14.

1968 *Faragó József levele*. Fénymásolat. Az eredeti levél Kerekes Mária tulajdonában van, később más írói levelekkel a Széchenyi Könyvtárban szándékszik elhelyezni.

1972 Helyi folklór és egyetemes kultúra, *Művelődés*, XXV, 11, 13–15, 32.

1973 Nemzetiség és folklór, *Korunk Évkönyv 1973*, 135–146.

1977 *Balladánk Európában. Balladák földjén*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 125–135.

1983 Az én Háromszékem, *Megyei Tükör*, XIV, 3427, február 1., 2–3.

1993 Erdélyi néprajztudományunk a betlehemi csillag fényében, *Művelődés*, XLII, 2, 27–29.

1994 Az Erdélyi Néprajzi Tanulmányok ötven év távlatából, *KJNT Évkönyv 2*, Kolozsvár, 311–315.

1996 Az én egyeteme(i)m, *Helikon*, VII, 14, július 20., 1, 5.

1998 *Faragó József bibliográfiája. KJNT Értesítője 3–4*. KJNT, Kolozsvár.

2001a Gunda Béla, a Kolozsvári Magyar Tudományegyetem néprajzi professzora, *KJNT Évkönyv 9*, Kolozsvár, 42–48.

2001b Uzoni betlehemes 1942-ben és 1943-ban, *KJNT Értesítője*, Kolozsvár, XI, 1–2.

2003 Visszapillantás doktori disszertációm kalandos sorsára, *Néprajzi Látóhatár*, XII, 3–4, 75–79.

FARAGÓ József (szerk.)

1944 *Szülföldünk*, A KMDSZ Székelyföldi Munkaközössége, Székelység Lap- és Könyvkiadó Szövetkezet.

FARAGÓ József – KOCZLÁNY László – LÉTAY Lajos (szerk.)

1945a *Olvasókönyv a középiskolák I. osztálya számára*. Borítékcím: Olvasókönyv 1. Tanárok, Tanítók és Iskolai Alkalmazottak Szakszervezete, Kolozsvár.

⁸⁸ DEÁKY Zita (szerk.) 2002.

⁸⁹ CSETRI Elek 2004, 162.

- 1945b *Olvasókönyv a középiskolák II. osztálya számára*. Borítékcím: Olvasókönyv 2. Tanárok, Tanítók és Iskolai Alkalmazottak Szakszervezete, Kolozsvár.
- FARAGÓ József – LÉTAY Lajos (szerk.)
1945 *Olvasókönyv a középiskolák III. osztálya számára*. Borítékcím: Olvasókönyv 3. Tanárok, Tanítók és Iskolai Alkalmazottak Szakszervezete, Kolozsvár.
- KEREKES Mária
1968 Faragó József. Iskolai Lexikon, *Gyökerek*, II, 8, V, 21, 72–74.
- KISS Jenő
1992 *Ithaka messze van. Vallomás helyett krónika*, Erdélyi Szépmíves Céh kiadása, Kolozsvár.
- MIKES Imre
1996 *Erdély útja. Nagymagyarországtól Nagyromániáig*, Kaláka könyvek, Sepsiszentgyörgy.
- MURÁDIN János Kristóf
2004 A megtizedelt város, *Korunk*, XV, 10, 57–65.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
2004 Faragó József, *Magyar Tudomány*, 12, 1429–1430.
- PETŐFI Sándor
1945a *Lapok Petőfi Sándor naplójából*. Históriai jegyzetek Bözödi György bevezető soraival, azzal a megjegyzéssel: „Ez a könyv megjelent 1945 júliusában az erdélyi Petőfi-emléknapokra. Felelős kiadó Faragó József.
1945b *Az apostol*, Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Faragó József (Magyar olvasó), Méhkas Diákszövetkezet kiadása, Kolozsvár.
1945c *János vitéz*, Faragó József bevezető soraival, Gy. Szabó Béla címlapjával és képeivel (Magyar olvasó), Méhkas Diákszövetkezet kiadása, Kolozsvár.
1945d *A nagyapa*, Faragó József bevezető soraival, Móricz Zsigmond Kollégium kiadása, Kolozsvár.
- SYLVESTER Lajos
2008 Kovásznától a Yale egyetemig. Dr. Havadtöy Sándor magyarságszolgálat, *Háromszék*, 5485, szeptember 20., 9.
- SZABÓ Gyula
2004 *Kényszerpályák*, Albert Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 8–9.
- TÁNCZOS Vilmos
2003 A történelem színe és visszája II, Tánczos Vilmos beszélgetése dr. Antal Árpád irodalomtörténész professzorral, *Székllyföld*, VII, 7, 27–56.
- VARGA E. Árpád
1998 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*, Teleki László Alapítvány – Pro-Print Kiadó, Budapest–Csíkszereda.

Folyóiratok

Gyökerek

- 1968 *Gyökerek*, II, 8; V, 21, 72–74. Gépelt példány. A Székely Mikó Kollégium, akkori 1. sz. Líceum iskolai folyóirata, Sepsiszentgyörgy.
- MIL – *Magyar Irodalmi Lexikon*
1963 Faragó József, in: Benedek Marcell (főszerk): *MIL I. A–K*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 329; *Heszke Béla*, uo. 459.
- MNL – *Magyar Néprajzi Lexikon*
1979 Faragó József, in: Ortutay Gyula (főszerk): *MNL II. F–K*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 49.
- NyIrK – *Nyelv és Irodalomtörténeti Közlemények*
- RMIL – *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*
1979 Faragó József, in: Balogh Edgár (főszerk.): *RMIL I. A–F*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 548–550.
1994 Móricz Zsigmond Kollégium, *RMIL*, III, 617–518.
2002 népi kollégium, *RMIL*, IV, N–R, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 137–138.

József Faragó (1922–2004)

(Rezumat)

În perioada de după al cel de al doilea război mondial, de-alungul carierei sale de profesor universitar sau cercetător – conform cerințelor și uzanțelor epocii – este foarte probabil că József Faragó a scris mai multe CV-uri, însă acestea nu le cunoaștem. Nu s-au publicat nici discuții, nici confesiuni sau alte publicații care să cuprindă cele mai importante momente ale vieții sale. Degeaba răsfoim și lexicoane pentru că nu vom găsi decât o scurtă descriere cu date succinte. Lucrarea mea oferă o privire în viața și activitatea științifică a acestei personalitate de marcă a cercetării folcloristice maghiare din Transilvania.

József Faragó (1922–2004)

(Abstract)

In the period after the World War II, during his career as university professor and researcher – according to the contemporary usage – it is highly probable that József Faragó had written several CV, but we do not know any of them. Nor were there published any interviews, confessions or other publications presenting the most significant moments of his life. Similarly, we may look up articles in lexicons in vain, because we will not find anything more than a summary description with basic data. My study aims to offer an insight into the life and scientific activity of this remarkable personality of the Hungarian folklore research in Transylvania.

Faragó József

